

Cívis szellemiség és önarckép Debrecen utcaneveiben

Bazsa György

kémikus, professor emeritus, Debreceni Egyetem

Az *utcák, terek* (hivatalosabban és tágabban a *közterületek*) *elnevezései* (és házszámjai) mindenekelőtt az adott település telkeinek, lakóházainak, ingatlanjainak közérthető és áttekinthető megjelölésére, az ott lakók és ott működő intézmények megtalálására szolgálnak – lakcímkártyák kiállítása, személyes megkeresések, postai küldemények, újabban internetes vásárlások érdekében.¹ Ezeknél pontosabb adatokat jelentenek a *helyrajzi számok*, amelyek a hivatalos okiratokban (építésengedélyezés, adózás, adás-vételi szerződések stb.) elengedhetetlenek, de a köznapi gyakorlat számára túl körülményesek, barátságatlanok.

Az utcanevek kérdéskörének gazdag irodalma van. Ezek a névkeletkezés, majd névadás és (olykor oda-vissza) névváltozás sokoldalú kérdéseivel foglalkoznak. Az utcanevek és módosításuk részben a város szellemiségének, történetének és jelenének is tükröi. Gyakran az országban bekövetkező társadalmi (rendszer) változások is szerepet játszanak benne. Közismert példa a budapesti Andrassy út nevének változása: 1883-tól Sugárút (Radialstrasse), 1886-tól Andrassy út, 1950-től Sztálin út, 1956 októberétől Magyar Ifjúság útja, 1957-től Népköztársaság útja, 1990-től ismét Andrassy út. De városunkban maradva: főutcánk (kezdetben egy része) Várad utca volt, aztán Piacz, Piatz, Nagy-Piacz, Fő-Piacz, 1915-től I. Ferenc József út, 1945-től Vörös Hadsereg út, s 1990-től ismét Piac utca, kezdeti széles öblét újabban Kossuth térnek nevezik.²

Debrecen utcaneveiről, azok háttéréről, történetéről, a névadókról Nábrádi Mihály³ Tóth Pál⁴ és Balogh László⁵ (e kötetben Papp József) készítettek átte-

---

¹ Debreceni közterületeinek hosszú listáját nyomtatásban itt nem jelenítjük meg. Az elérhető az itt tárgyalt csoportosításban (l. a táblázatot) a Debreceni Szemle internetes oldalán – http://szemle.unideb.hu/wordpress/?page_id=2519. Az egyes utcák nevei egyúttal olyan linkek, melyek révén az utca helye a felugró várostérképen megjelenik. A felhasznált források: <https://data2.openstreetmap.hu/utcanev.php?utcanev=Debrecen>, ill. <https://civisporta.hu/utcaprogram/index.php>

² A szerző itt is köszöni Papp József és Balogh László helytörténet kutatók értékes észrevételeit és javaslatait.

³ Nábrádi Mihály (szerk.): *Debrecen utcanevei*, Debrecen, 1984.

⁴ Tóth Pál: *Debreceni utcanevek*. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, Debrecen, 2005

kintő történeti és elemző összeállítást. Ezekben az utcanevek eredetét is megtaláljuk. Meg kell említeni É. Kiss Sándor tanulmányát,⁶ Lévai Béla munkáját Józsa utcaneveinek elemzéséről,⁷ valamint Kálnási Árpád utcaneveket is tárgyaló lexikonát.⁸ Szakszerű történeti és névtani elemzést olvashatunk Zakkar Klaudia diplomamunkájában.⁹ Folyóiratunk szívesen ad helyet a város utcaneveit, vagy utcák elnevezésére irányuló javaslatokat ismertető közleményeknek.¹⁰

A jelen írás nem alapos elemző tanulmány. Mindössze egy sajátos statisztikai csoportosítás és rendszerezés a város köztereinek mai neveiről: kiket/miket tartott/tart ma a város érdemesnek utcai elnevezéséhez. Ekképpen egy kis civis önarckép, szellemiségi tükör. Debrecenben ma 2020. 05.04.) 1821 névvel ellátott közterület van.¹¹ A hivatalos nyilvántartást a polgármesteri hivatalban kezelik, de interneten is elérhető több adatbázis, elég pontos adatokkal, sőt interaktív linkekkel a gyors meg- vagy odatalálás érdekében.¹² Nagyvárosokban, így Debrecenben is az utca-csoportokhoz egyedi postai irányítószámok tartoznak, ezek listája is elérhető a világhálón.¹³

⁵ Balogh László: *Debrecen város utcanévkatasztere*, Debrecen, 2007.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/HABM_Lk_30/?pg=0&layout=s, valamint naprakészen: <https://civisporta.hu/utcaprogram/index.php>

⁶ É. Kiss Sándor: *Debreceni derék utcák*, 1970, Nyelvtudományi Értekezések 70. sz.

⁷ Lévai Béla: *Józsa története a földrajzi nevek tükrében*. Múzeumi Kurír IV/7. 3–59, 1981. https://en.mandadb.hu/common/file-servlet/document/332352/default/doc_url/Mzeumi_Kurr_198137szocrjavított.pdf

⁸ Kálnási Árpád: *A debreceni civis élet lexikona 1–4*. Debrecen, Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2019. <http://digit.drk.hu/?m=lib&c=7&book=11>

⁹ Zakkar Klaudia: *Debrecen utcanevei*, Szakdolgozat, Debreceni Egyetem, 2017.

¹⁰ Vö. Bozay Réka: *Vilma királynő utca Debrecenben?* Debreceni Szemle 2020/1. 71–79.; Szendrei Ákos: *Dualizmus kori országgyűlési képviselőkről elnevezett utcák a mai Debrecenben* 1–2. rész, Debreceni Szemle 2020/1. 59–70. és 2020/2. 182–192.; Pusztai Gábor: *Admirális a reformátorok között (A debreceni Ruyter utca névadójáról)* Debreceni Szemle 2020/2 137–147.

¹¹ Összehasonlításképpen: Szegeden 1470, Pécsen 1405, Miskolcon 1286, Nyíregyházán 1181, Győrben 1063 utca, tér stb. van: <https://data2.openstreetmap.hu/utcanev.php> Az egyes városok utcaneveivel foglalkozó szakmunkák, pl. H. Fekete Péter: *Hajdúböszörmény helyneveinek adattára*, Bp. 1959.; Péter László: *Szeged utcanevei*, Szeged, 1974.; Czeglédi Imre: *Békéscsaba utcanevei*, Békéscsaba 1981.; Pesti János, *Pécs utcanevei 1554–2004*. Pécs, 2013.

¹² Az utcajegyzékek rendszerint tartalmazzák a külső városrészek (Alsó- és Felsőjózsa, Bánk, Dombos, Haláp, Harstein kert, Kismacs, Nagymacs, Nagycsere, Nagyerdei tölgyes, Ondód, Pallag, Repülőtér, Szepes utcáit is.

¹³ <https://www.iranyitoszam.thebest.hu/debrecen-iranyitoszam/>

Itt nem foglalkozunk a névadó személyek munkásságával, sem a tárgyak, fogalmak tartalmi vagy történeti leírásával. Nem tárgyaljuk a többszöri névcsereket (lásd a fenti példát), mindössze a *jelenlegi* utcanevek nagyobb részének – a szerző szerint tanulságos – csoportosítására vállalkozunk.

	névcsoport	
1	Debrecen város	118
2	ref. / római kat. egyház	32+4
3	református kollégium	27
4	egyetem (1912 után)	31
5	magyar történelem	144
6	magyar irodalom	84 + 3
7	magyar művészet	32
8	magyar agrárium	4
8	magyar építészet	3
8	(magyar) technika	6 + 3
8	tudomány	9 + 1
9	sport	7
10	debreceni városrész	64
11	útirány Debrecenből	41
12	városnév	54
12	folyó név	14
12	földrajzi név	36
13	női név	15
14	férfi név	15
15	állat	119
16	növény	362
17	foglalkozás	121
	részösszesen	1349
	egyéb vegyes	472
	összesen	1821

Utcanév csoportok Debrecenben¹

A csoportosítás kiindulási alapja a helyi háttér, amihez *Debrecen története*, a *református egyház*, a *kollégium* és az *egyetem* nemcsak adják magukat, de szinte követelik is a hozzájuk kötődő személyekről elnevezett közterek összerendezé-

sét. Ami – a csoportok jellegének kialakításától függően – nem mindig könnyű vagy egyértelmű. Ha a személyekről elnevezett közterületeket tekintjük, akkor szép számmal találunk közöttük olyanokat, melyek több csoporthoz is sorolhatók. Csokonai éppúgy debreceni és kollégiumi személyiség, mint magyar irodalmi. Bárány Eötvös József egyaránt nagyformátumú (közoktatás-) politikus, regényíró, miniszter, tudós akadémiai elnök. Makkai Sándor magyar író, erdélyi református püspök, debreceni egyetemi tanár. Ezek a besorolási „alternatívák” feltehetően kiegyenlítik egymást, így az összkép – ha nem is pontos – de lényegesen kifejező jó áttekintést és arányokat mutat.

A *magyar történelem* és *irodalom* – érthetően és máshol is szokásosan – jelentős mértékben kap képviselőket. Szép számmal van *művészek* nevét viselő utca, tér is. A *tudomány*, a *technika*, az *építészet*, az *agrárius* és a *sport* képviselői az előbbiekhöz képest szerényebben jelennek meg a mintegy félezer *személynevet* viselő utcakörben.

Nagy számú közterület visel földrajzi neveket: a – közelebbi (Szoboszlói) vagy távolabbi (Füredi) – „*irányjelző*” nevek mellett vannak névadó *városok* (Szeged, Kőszeg stb.), tájegységek (Barcaság, Érmellék), folyók (Maros, Rába), nem ritkán a trianoni döntéssel elszakított egykori magyar területekre emlékeztetve (Arad, Késmárk, Vág, Tatra stb.). Debrecen többnyire egyedi nevű *városrészei* is szép számmal jelennek meg az utcanév listában (pl. Bellegelő, Köntösgát, Sétakert, Úrrétje stb.)

Az eddig említettek *tulajdonnevek* voltak. A *közneveket* képviselik a híres személyekhez itt konkrétan nem kötődő *női* és *férfi* keresztnévek, az ezeknél sokkal nagyobb számban *állatok* és főleg *növények* (ez kiugró „rekorder” a csoportok között), és végül – esetenként jellegzetes debreceni – *foglalkozások* (pl. Csapó, Sörös, Vákáncsos) csoportja.

Legyen szabad némi elfogultsággal szólni a *kollégiumi* és az *egyetemi professzorok* csoportjáról. Az előbbieket nehezen rendezhetők szakmai csoportokba, mert legtöbbjük – kisebb nagyobb mértékben – „*polihisztor*” volt. Említsük csak az ördögös Hatvani Istvánt (orvoslás, bölcsészet, matematika, fizika, kísérletezés) vagy Kerekes Ferencet (pedagógia, matematika, ásvány-, növény-, állat- és vegytan). A 31 egyetemi tanár között feltűnően magas az agárszakemberek száma (13, mind Pallagon), mellettük mindössze 8 bölcsész, 5 természettudós, 4 orvos és 1 teológus professzort találunk. Az utóbbiak közül tizenketten, a kollégium professzorai közül négyen voltak akadémikusok.

Vannak „teljes” körök: a 7 vezér (Álmos, Előd¹⁴, Ond, Kond, Tas, Huba, Tőhötöm) és a 7 törzs (Jenő, Kéz, Keszi, Kürtgyarmat, Nyék, Megyer, Tarján), az aradi 13-ak (vegyük hozzájuk Batthyány Lajost és Lenkey Jánost) azokat a csoportokat, melyek – joggal – teljes létszámban megjelennek városunk térképén.

¹⁴ Előd utca nincs a mai hivatalos városi utcaregiszterben, de az egykor tervezett és elnevezett, kb. 60 m-es zsákutcát mind a szomszédok, mind internetes portálok így ismerik.

Elgondolkodtató, hogy mindössze 11+1 utca/tér viseli nők nevét: Augusztá, Bányai Júlia, Blaháné, Erzsébet (Sissi), Bruckner (Karolina), Hegyi Mihályné, Jászai Mari, Kaffka Margit, Lorántffy Zsuzsanna, Szilágyi Erzsébet, Tüdös Klára, +1 Szent Anna utca (a szenthagyományból).

Bizonyára az is jellemző Debrecen szellemiségére, hogy mindössze 3 utca viseli magyar király, ezzel szemben 6 utca erdélyi fejedelem nevét.

De ez a közel húsz adja a jelenlegi közterületi nevek közel háromnegyedét. A „maradék” negyed rendkívül változatos névskálát mutat. Lehet belőlük kisebb csoportokat képezni, pl. Bajonett, Dárda, Fokos, Karabély, Kard, Kopja, Lándzsa, Puska, Szablya, Szurony, Tegez, Tőr, vagy Citera, Dob, Gitár, Lant utcák, de ezeknek nincs önálló debreceni karaktere. Másokat – legalábbis a szerző – nem nagyon tudna koherens csoportokba rendezni. A példa kedvéért: milyen csoportba tartozhatnának az Alig, Árok, Csendes, Csók, Kiskút, Nívó, Odú, Termő, Új vagy Zúgó nevek?

Az utcanevek területi elrendeződésében előfordulnak „névbokrok”: Alma, Birsalma, Gránátalma, Vadalma; Bazsalikom, Bazsarózsa, Tubarózsa, Liliom, Rozmaring; Bátori Mihály, Dézsi András, Félegyházi Tamás, Huszár Gál, Köleséri Sámuel, Luther, Száraz Ferenc, Nógrádi Mátyás; Gárdonyi Géza, Illyés Gyula, Németh László, Pilinszky János. A rekorder alighanem a „méz-bokor”: Akácméz, Lépesméz, Virágméz, Mézesbáb, Mézescsók, Mézeshuszár, Mézeskard, Mézeskert, Mézharmat, Méhészföld, Méhkas, Virágpör, Pempő, Viasz, Dongó, Kaptár, Kelence + Puszedli és Tükrösszív + Nektár, Bibe, Bimbó, Porzó, Magház, de ezek inkább érdekességei, mintsem jellemzői városunk térképének.

Mindössze 13 nem magyar hírességről elnevezett utca van, ami a teljes kör 1%-át sem teszi ki. (Megjegyezve, hogy az 13 aradi vértanú többsége szigorúan véve nem volt magyar, de mégis okkal sorolhatjuk őket is a magyar történelem alakjai közé, akárcsak Bem Józsefet vagy Augusztá főhercegnőt.) Ennél gazdagabb volt és ma is az Debrecen nemzetközi kapcsolatrendszere. Gutenberg, Kálvin, Ruyter, Thomas Mann, Gogol és mások jelenléte érthető és indokolt. Két újkeletű utcanév viszont nálunk eddig szokatlan „üzleti érdekeltséget” tükröz.¹⁵

A közterület típusok között – nem meglepő – az *utca* vezet közel 89%-kal (1625), jelentős még az *út* (93), a *köz* (67) és a *tér* (64), ritka a *sor*, a *dűlő*, a *park*, a *part*, a *zug*, a *sétány*, s csak egyszer fordul elő a *fasor*, *körút*, *sugárút* és *udvar* elnevezés. Ahol több ilyen van (Budapest, Szeged), az átfogó várostervezésre utal. Nagy árvíz eredményezett ilyet, a nagyszámú debreceni tűzvész nem.

Utcanevekről a városi közgyűlés dönt. Javaslatot bárki tehet, a lakosság gyakran él ezzel a lehetőséggel. Az előkészítésben egyetemünk nyelvész pro-

---

¹⁵ A Hoffmann utca egy svájci csomagolóanyag-gyártó cégről (*Hoffmann Neopac AG*), a Hermann Kronseder utca a német gépgyártó cég (*Krones AG*) alapítójáról kapta nevét annak okán, hogy a cégeknek jelenleg leányvállalata működik az adott utcában.

fesszorai hagyományosan fontos szakmai szerepet töltenek be (korábban Sebestyén Árpád, jelenleg Hoffmann István). A közgyűlési előterjesztések ma már az interneten is elérhetők.¹⁶

Debrecenben utcanévtábláinak jó részén a *városrész* neve is olvasható. Az ábrán feltüntetett (belső) városrész többsége az adott körzet egykori nevét vagy funkcióját őrzi (pl. Basahalom, Belváros, Falóger, Homokkert, Ispotály, Miklóska-
kapu, Szentlászlófalva, Téglagyár, Úrrétje stb.), míg mások „magukért beszélnek” (pl. Egyetemváros, Gyógyszergyár, Nagyerdő, Zsibogó).¹⁷

Debrecen városrészei¹⁷

¹⁶<https://civishir.hu/helyben-jaro/ezek-lehetnek-debrecen-uj-utcanevei/0525140500>

<https://docplayer.hu/68025163-E-l-o-t-e-r-j-e-s-z-t-e-s.html>

<https://www.debrecen.hu/hu/debreceni/hireink/2018-szeptemberi-kozgyules>

<file:///C:/Users/Acer/Downloads/EIQterjeszt%C3%A9s10349.pdf>

fi-

¹⁷ <https://www.debrecen.hu/assets/media/file/hu/10167/debrecen-telepuleskepi-arculati-kezikonyv-2017.pdf> 47. o

Mit mutat városunkról az utcanevek tükre? Debrecen ezekben is széleskörűen és tudatosan kifejezi saját és nemzeti hagyományait, olykor cívis karakterét – hangsúllyal történelmi, várostörténeti, földrajzi, helyrajzi, irodalmi, művészeti, tudományos személyiségek, emlékek révén. A ritkán adódó új lehetőségek esetén mutatja közelmúltját, ezzel egy kicsit jelenét is. Szolid a nagyvilág és a nők megjelenése. A közterek nagy száma miatt természetesen sok olyan név van, amelyeknek nincs kizárólagos debreceni kötődése, de ezzel együtt is vannak közöttük szép számmal „lokálpatrióta” ihletésű cívis nevek.